

Թիւն ստանում են միայն ճշմարիտ չքաւորները և արժանաւոր աղքատները: սարկաւազը նպատակ ունի յետոյ՝ վերստուգում է և նորա գործադրութիւնը: Այս կէտը շատ կարեւոր է աղքատների խնամատարութեան գործում: որպէս զի ստացած նուէրները իրենց նպատակի համար գործադրութիւն և ոչ աւելորդ շտապութեան: Այնտեղ աղքատը նուէր ստացած հաղուստի կտորը չի կտրուի միգի հետ փոխանակել ինչպէս այժմ մեր մէջ է պատահում: Նոյն սկզբունքներով է կատարւում աղքատների խնամատարութիւնը և և կաթողիկոսների մէջ, բողոքական սարկաւազների և սարկաւազուհիների նման գործունէութիւն ունին և կաթողիկ եկեղեցու ողորմածութեան քայրերն ու եղբայրները: Բայց ինչպէս նախնի եկեղեցու մէջ, այնպէս և այժմ խնամատարութեան հետ զուգընթաց է և բարոյական դատարարակութիւնը: Որքան արեւոյդներ, բարոյապէս ընկածներ փրկում են սարկաւազների և սարկաւազուհիների գործունէութեան շնորհիւ: Ոգորմութիւնը քրիստոնէական է և աւետարանի համապատասխան միայն այն ժամանակ, երբ բարոյական շարժառիթներով է բղխում և բարոյական տեսակէտներով գործադրւում:

Մենք կը կամենայինք, որ այս տեսակետներով ընթանար աղքատների խնամատարութիւնը և մեր մէջ:

Գ. Վ.

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՏԻՆԵՐ.

ՕՐԹՈՂՈՔՈՒՄ ԵԿԵՂԵՏԻ.

Եկեղեցական-ծխական դպրոցներն Ռուսաստանում զնալով աւելի և աւելի ոյժ և ընդարձակ ծառայ են ստանում: Այդ դպրոցների ղեկավարութեան և զաստատութեան մէջ կանոնաւորութիւն ու միօրինակութիւն մտնելու՝ առհասարակ գործին նոր զարկ տալու նպատակաւ անցնել տարի մայրաքաղաքներում բացուեցաւ ամառային դասընթաց երկդասեան դպրոցների ուսուցիչների և վարժուհիների համար, և այդ ձևով Եկեղեցական այնպիսի արդիւնք տուցի, որ այժմ այդպիսի դասընթացներ կրկնապատկել յաջողութեամբ բացուել

են բացի Պետերբուրգից և Վոսկոսայից՝ նաև Կազանում, Կիևում և Խարկովում: Իսկ հասարակ դպրոցների ուսուցչաց և վարժուհիների համար՝ գրեթէ իւրաքանչիւր թեմական եկեղեցում, Պետերբուրգում դասընթացը բացուեցաւ հանդիսաւոր կերպով յունիս 25-ին, Սրբ. Պալլադի մետրոպոլի և բաղամիւ բարձրատիճան հոգևորական և աշխարհական անձանց ներկայութեամբ, հոգևոր ձեմարանի հանդիսարանում: * Սինոդի պրոկուրորի օգնական պ. Սարկէր մի ոգևորուած ծառայող, որի մէջ ողջունելով ժողովուած ուսուցիչներին և վարժուհիներին՝ պարզեց նոցա գումարման նպատակը, եկեղեց. դպրոցների մեծ գերը ուսուցչական կրթութեան ղեկավարութեան գործում: * Առանձնապէս կանգ առաւ նա ցերեկայան սովորեցնող դպրոցների վերայ, որոնց համար ուսուցիչներ և վարժուհիներ են պատրաստուած երկդասեան ուսումնարանները: «Այդ փոքրիկ խումբ գիւղերում՝ բացուող դպրոցները, ասաց ճառասօսը, առանձնապէս թանկագին են ժողովրդի համար, նոքա շատ ծախք չեն նստում՝ 30—100 ռ. տարեկան, մանուկների ծանապարհը մօտ է և գիւղացիներին հաճելի է գրամ տալ այն դպրոցի համար, որ իրենց գիւղումն է գտնուում և ոչ մի որևէ հեռու տեղ: Պալլով երկդասեան ուսումնարաններին՝ շնոցա կոչումն է եկեղեցական և այլ դպրոցների ամենալաւ աշակերտներին և աշակերտուհիներին ուսուցչութեան համար պատրաստել, առանց կտրելու մայրենի հոգից: Այն ուսուցիչը, որ տանը նստած ձմեռուայ ընթացքում 30—50 ռ. ուսման է ստանում՝ գիւղացու բմբունամբ կարգին աշխատանքի տէր է: Ծարուայ մնացած մասը նա պարսպում է իւր առտին գործերով, նոքա կապը մայրենի գիւղի հետ չի կտրուում: Պարզ գիւղական պայմաններում պատրաստուած լինելով ուսուցչութեան համար՝ նա արհեստական ծանապարհով գէպի քաղաք քաշ չի տրուում և վարկուում այն վատ սովորութիւններով, որ այնպէս դիրքն է իւրացնել քաղաքի վատառողջ միջոցառումներով: Պաշտպանելով ապա եկեղ. դպրոցը նորա դէմ՝ եղած յարձակումների դէմ՝ Սարկէր ասաց. «Վարդիկ, որոնք քիչ ծանօթ են ժողովրդի կրօնական հակման և հոգևոր պէտքերի հետ, մարդիկ՝ որոնք չգիտեն և յաճախ չեն կամենում իմանալ ինչ պայմանների մէջ էր գտնուում մինչև այժմ, ինչ էր կամենում և ինչ է արել եկեղ. դպրոցը՝ ասում են շատ անգամ, թէ նա միակողմանի է թէ նա ցանկալի է, որովհետև կզերական նպա-

* Պ. Սարկէր չեւիս պաշտպան լինելով եկեղ. դպրոցների՝ ամառային դասընթացի զլխաւոր կազմակերպողներից մեկն է: Մենք տարի ունեցանք անցնել ջառի լուսնու նոյն պահ, մասը այդ դասընթացի փակման հանդիսին:

տակներն է ծառայում... Գիտականության մեղադրանքը թիրամացութիւնից է յառաջ գալիս: Նախակրթական դպրոցը իւր էութեամբ և կոչմամբ պէտք է աչքի ընկնող պարզութիւն ունենայ որ չի հաշտուում զստանցական հանրագիտութեան հետ: Նախակրթական եկեղ. դպրոցում երկխոսք սովորում են կրօն, ազգութեան, գրեւէ կարգալի թուարանութիւն և եկեղ. երգեցողութիւն: ... Եկեղ. դպրոցը առանձին հոգ է տանում նաև մանկանց կրթութեան մասին՝ նոցա բարի սովորութիւնների ընդլեացնելու և անկեղծ բարեպաշտութեան կանոնների մէջ հաստատելու մասին: Այդ դպրոցի կոչումն է՝ ուսուցանելով կրթել ժողովրդի մանուկներին: Նոցա մէջ զարգացնել գիտակցական սէր դէպի եկեղեցին, թաղաորը և հայրենիքը: Այսպիսի հիմունքների վերայ դնելով կրթութեան գործը՝ այդ դպրոցն ամենին խոյս չէ տալիս կողմնակի պարագմունքներից: այլ ընդհակառակն քննահատում է ըստ արժանեղն այնպիսիները որոնք աշակերտին իրական օգուտ բերել կարող են: Ամենազբառ միջոցներով եկեղ. դպրոցներում արհեստի և ձեռագործի ուսումն են յառաջ տանում: Ինչպիսի ուրախութեամբ են նայում մանաւանդ գիւղացիք դպրոցների մօտ բանջարանոցների, այգիների, դպրոցական դաշտեր ձգելու գործի վերայ: Իսկ կղերական ձգտումների նկատմամբ եղած մեղադրանքի դէմ բարձրատիճան ծառայութեւնը նկատեց. «Այդ մեղադրանքը յառաջ է գալիս ուղղափառ հոգևորականութեան Ռուսաստանում լուսաւորութիւն տարածելու գործունէութեան մասին եղած տարօրինակ անըմբռնողութիւնից և ուսական պայմաններին: Ռուսաց պատմութեան օտար գաղափարներ յատկացնելու ցանկութիւնից: Սկսեմք այնտեղից, որ կղերականութիւն անելով հասկանում են սովորաբար եկեղեցւոյ և կղերի միջամտութիւնը պետական կառավարութեան գործում: Երևում տրուում առաւել կաթոլիկ երկրներում, կղերականութեան զօրանալու երկիւղը բացատրուում է եկեղեցւոյ և պետութեան մէջ եղած արմատական հակառակութեամբ: Ըստին հոգևորականութեան իշխելու անյազ ձրգտմամբ, նորա մշտական յամա ցանկութեամբ: Աւատիկանից, Հռոմէական եկեղեցւոյ իւր անսխալական պետի կողմից եղած անօրէնութիւնները կատարելու, Հասկանալի է, որ այդպիսի՝ երկրի համար օտար և յաճախ թշնամական սկզբունքների արտայայտութիւնը բնական հակառակութիւն է յառաջ բերում նոցա կողմից, որոնց կարծիքով պապական ամենակարողութեան գաղափարին ծառայելը չէ համապատասխանում ժողովրդի իսկական օգտին և կարիքներին: Պապական աթոռի կոյր հպատակութիւն ցոյց տուող կղերը դատապարտուում է հակառակորդների կողմից, որոնք զժողովրդար պապականութեան դէմ կռուելիս չեն խնայում

նաև քրիստոնէութիւնը: Հարց է, որպիսի՞ կղերականութեան մասին կարող է խօսք լինել մեզանում: Մեր արեւօք համեստ, բոտ մեծի մասին այնչափ ազբատ, հոգևորականութիւնն է իշխանութեան ձգտում: Նա օտար վարիչներ չունի ուր որ լեռների ետև, այլ միայն մի միակ անտեսանելի գլուխ՝ Փրկիչ Քրիստոս: որ Իւր օրինակով մեծ խնարհութիւն է սովորեցնում որ աշխարհ է եկել ոչ թէ նորա համար որ Իրեն ծառայեն, այլ որ Ինքը ծառայէ աշխարհին: ... Մեր հոգևորականութիւնը մի քաղաքական կուսակցութիւն չէ, որ իւր հայեացքները դէպի հեռու անցնալն է ուղղում և պատրաստ է ռաի տակ տալ արդի քաղաքակրթութեան բարիքները իւր սկիւլի առանձնաշնորհումները վերականգնելու նպատակով: Սրբութեամբ պահելով քրիստոնէական բարոյականութեան սկզբունքները, որոնք պարզուած են աւետարանի մէջ, ուղղափառ եկեղեցին դործ է գնում նոցա յօգուտ մարդկութեան՝ համաձայն ժամանակի և տեղի հանգամանքներին: Մենք վատիկան չունինք, չունինք քաղաքական կուսակցութիւններ՝ չունինք և չենք կարող ունենալ կղերականութիւն: այլ մի ուղղափառ եկեղեցի, որ հոգ է տանում որպէս զի ուս երկրի մարդիկ բարոյական զօրութեամբ աճին և բարի քրիստոնեաներ ներկայանան:

Արչափ ուղիղ են այս ճշմարտութիւնները նաև մեր եկեղեցւոյ համար առած. երանի՜ նոցա ուղիղ լինելը տեսնելին և հասկանալին ամենուրեք ուր հարկ է և արգելուէր այն բանի առջատումը որ աշխատում են ս. եկեղեցւոյ և իւր հօտի մէջ ձգել սառցնելով նորանից և զրկելով նորա բարեբար կրթիչ ազդեցութիւնից աճող սերունդին: Ըյն ասպարէզ բանալով աշխարհի բեբած մնլութիւնների համար:

«Новое время» թերթի մի աշխատակիցը ցոյց տալու համար, թէ ապարդիւն չեն ամենին, ինչպէս ոմանք պնդում են, արրեցութեան դէմ ներկայում հետզհետեւ ամեն տեղ ձեռք առնող աղղու միջոցները՝ իւր կատարած պատմական հետազօտութիւնների հիման վերայ հաստատում է, որ մեր դարում արրեցութիւնը համաժառարար շատ աւելի պակաս է քան նախընթաց դարերում: Յատկապէս Ռուսաստանի համար նա բերում է մի շարք վկայութիւններ, որոնք ամենամաշլ գոյներով և ամենամայրահեղ չափի հասած ներկայացնում են այստեղ արրեցութիւնը, այնպէս որ օտար երկրների արրեցողներն ու մեր ժամանակի սերունդն այդ դարերի ուսաց մօտ իրրե կատարեալ ժողկաղներ պէտք է երևէին: Հետեւում է ուրեմն, որ մի քայլ ևս առաջ գնալ և ժողկալութեան պահանջն աւելի ու աւելի զօրացնել կա-

րելի է։—Այսպէս, նոյն թերթի մէջ յառաջ է բերած մի ուսումնական օրինակ, որ հովիւ լինելով արքեպիսկոպոսի առաջնորդութեամբ յայտնի մի գիւղի մէջ՝ կարողացել է յաջողութեամբ ժուղակներ ընկերութիւն կազմել, որ կարճ միջոցում ընդարձակուելով և հոշակ ստանալով մինչև հետեւեղեր՝ այժմ արդէն 19,000 անգամ ունի և կարծուում է թէ մինչև տարուայ վերջը 25,000 կուեննայ։ Այդ բոլոր անգամներն իրենց անունները ցուցակի մէջ գրել տալով և քաջանայի օրհնութիւնն ստանալով՝ խօսք են տալիս այլ ևս ոգելից ըմպելիներ գործ չածել, և ըստ մեծի մասին պահում են իրենց խօսքը։—Բացի այդպիսի ընկերութիւններից արքեպիսկոպոսի գեղն առնելու բարերար միջոց են հասարակութեան համար կազմակերպած զանազան անմեղ զուարճութիւններ և կրթական համալսարաններ, որոնք արդէն շատ տարածուած են և մեծամեծ օգուտներ են տուել եւրոպայում։ Այս տեսակեանց երգեցողութեան սեր՝ մանաւանդ գեղեցիկ խմբական երգեցողութիւն զարգացնելը ժողովրդի մէջ խիստ բարերար գործ է։

— Ֆերգանի նահանգում ասիական սահմանադրուիւնների վերայ, վերջին ժամանակ Ռուսաց պետութեան դէմ տեղի ունեցած պատմական ցոյցերը ստիպում են կրկին ուշադրութեան առնել այն վտանգները, որ միշտ բռնկելու պատրաստ իսլամական մղեռանդութիւնն է ներկայացնում։ «С. Пет. Вѣдомости» թերթը կոպէ գտնում այդ շարժումների և այն հանգամանքի մէջ, որ տաճկաց սուլթանի հեղինակութիւնը, նորա անպատիժ մնալովը կոտորածներից և Յունաց դէմ տարած յաղթութիւնից յետոյ՝ մեծապէս զօրացաւ մահմեդական աշխարհում և հիւանդոտ երեւակայութիւններ բորբոքուիլ սկսան իսլամի ապագայ յաջողութեանց զառանցանքներով, նա անհրաժեշտ է գտնում ազգու միջոցներ ձեռք առնել վերջապէս թէ Մահմեդի յաջորդին և թէ նորա զրօշակակիրներին իրենց չափը ծանաչել տալու համար։ Մղեռանդութիւն տարածելու մի ազգու միջոց համարում է նա ուսումնական մահմեդականների մեծամեծ կարաւաններով ուխտ գնալը դէպի իսլամական կեդրոնական սրբալայրերը և ծանաղարհն ու այնտեղ վարակուիլն իրենց հաւատակիցներից, ուստի կարեւոր է տեսնում հիպատոսարանների միջոցաւ խիստ հսկողութիւն ունենալ այդ ուխտաւորների վերայ և զգալ տալ նոցա ամէն տեղ, որ կայսերական զրօշակների հովանու ներքոյ են գտնուում։

— Վերջին ամսուայ ընթացքում Ռուսաստանը արագ յաջողութեամբ մի քանի թաղակիր հիւրեր ընդունեց, Վասերական Օգոստափառ Զոյգին այցելութեան եկաւ նախ Հելլենական Օլգա թագուհին իւր երկու կրտսեր որդիների հետ, ապա Բոլղարիոյ Ֆերդինանդ իշխանը՝ իշխանուհու և թա-

գաժառանգ Բորիս իշխանիկի հետ, որի կնքահայրըն է նորին Վասերական Մեծութիւնը, և վերջապէս Ռուսիայի Վարչոս թագաւորը՝ թագաժառանգ Ֆերդինանդ իշխանի հետ։ Արքայական հիւրերին պատշաճաւոր ընդունելութիւն ցոյց տրուեցաւ և նոցա զաւտեան առթիւ փառահեղ հանդէսներ տեղի ունեցան։ Այս այցելութիւնները մեծապէս նպաստում են հարկաւ ամրացնելու կապը Ռուսաստանի և ցեղակից ու դաւանակից հարեան փոքրիկ պետութիւնների հետ — սլաւոնական տարրը գնալով զօրանում է և համալսարանութեան գաղափարը նոր ոյժ է ստանում։ — Այդ գաղափարի արծարծուելուն և զարգացման մեծապէս նպաստող հանգամանքներ էին նաև Պրագայում կատարուած մեծահանդէս տօները ի յիշատակ հայրենասէր չեխ հրապարակախօս և պատմագիր Պալացկու, որ զըլխաւոր աշխատողն է եղել իր ժողովրդի մէջ ազգային ինքնաճանաչութիւն զարգացնելու և բարոյական վերածնութիւն յառաջ բերելու գործում և յեհացի նշանաւոր բանաստեղծ Միլկովիչի արձանի բացումը կրակովում։

— Ռուսաստանի մի քանի նահանգներում հացի սակաւութեան պատճառաւ նեղուած գիւղացիների օգտին Թագաւոր Վասը 500,000 ռուբլի շնորհեց։

— Վիեմում յունիս 28-ին եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ Հոգեւոր ճեմարանի տեսուչ Գիմիտրի վարդապետը, ճեմարանի տեսուչն այստեղ սովորաբար լինում է նաև Զիգիրիների թեմի եպիսկոպոս, որ Վիեմի մետրոպոլիտի երրորդ փոխանորդն է։ — Ռուսաց իւրաքանչիւր թեմակալ եպիսկոպոս ունենում է իւր մօտ նաև փոխանորդ եպիսկոպոս։ Վիեմի մետրոպոլիտի մօտ այդպիսի փոխանորդներ երեք են, որոնք բոլորն էլ նոյն քաղաքի մէջ են, առանձին առանձին վանքերում։

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՒՆԵՐ.

Գերմանիա:

Վերջին ժամանակ կատարուած մի քանի դէպքեր առանձնապէս զգալի դարձրին այստեղ, թէ որչափ թույլ է Բողոքական եկեղեցւոյ ազդեցութիւնը արտաքին աշխարհի մէջ՝ հասարակական և քաղաքական խնդիրների վերայ, որով և այդ եկեղեցւոյ ներկայացուցիչները քննադատաբար աւելի մեծ կարիք են տեսնում իրենց թույլ կողմերի վերայ ուշադրութիւն դարձնելու՝ նոցա պատճառներն ու բարեօրման միջոցները քննելու։ Այսպէս Պետական ժողովի (Reichstag) անդամների վերջին ընտրութեանց ժամանակ՝ մինչ կաթոլիկ եկեղեցին եռանդուն դործունէութեամբ կարողացաւ իւր կուսակցութեան՝ կեյրսիյի համար նոր փառաւոր յաղթանակներ տանել, այնպէս որ այդ կուսակցութիւնը

կրկին ամենազորեղը կլինի ժողովի մէջ և ուղղութիւն կտայ գրեթէ կառավարութեան, Բողոքական եկեղեցին ընդհակառակն, որ ժողովրդի 5/3 մեծամասնութիւնն ամփոփում է իւր մէջ, կատարելապէս չէզոք գիրք էր լռենէլ՝ արգելելով ամէն տեղ իւր պաշտօնեաներին գործնական մասնակցութիւն ցոյց տալ ընտրողական պայքարի մէջ, ուստի և ամենափոքր կուսակցութիւն անգամ չի ունենայ, որ իւր շահերը պաշտպանէ, Ազգային—համայնականները, որոնք թէպէտ կրօնական անուն չեն կրում, բայց ըստ մեծի մասին պաշտպան են աւետարանական — համայնական զաղափարների՝ առաջին անգամ քաղաքական ասպարիզի վերայ յայտնուած լինելով, չկարողացան ոչ մի անգամ ընտրել, այլ թաւահանացան իրենց ձայները տալով բարեկամ կուսակցութեանց ներկայացուցիչներին, իսկ Բիւռնակական—համայնականները յաջողեցան միայն մի անգամ ընտրել տալ՝ հռչակաւոր Պատուիր Էտեօկներին, Ինչն է ուրեմն այս անգորութեան պատճառը։—Գլխաւորը հարկաւ այն, որ բողոքականութիւնը սկզբունքով արդէն դէմ է եկեղեցականի քաղաքական խնդիրների մէջ խառնուելուն՝ որ նորա հիմնադիրն ինքը, Լուսեր, աշխարհը կառավարելու բոլոր իրաւունքը երկրի իշխանների ձեռքն է յանձնել և միայն մարդոց կրօնական—քաղաքական գաստիարակութեան գործը իւր հետեւողների համար պահել, Սակայն խնդրի միայն մի կողմն է այդ։ Բողոքական եկեղեցին ընդունում է այնուամենայնիւ, որ իւր պաշտօնեաները նոյնպիսի քաղաքացիներ են, ինչպէս և ուրիշները, ուրեմն և իրաւունք ու պարտականութիւն ունին հասարակական և քաղաքական խնդիրների մէջ իրենց բաժին մասնակցութիւնն ունենալու, իրենց զաղափարի դրւշմը գնելու, և եթէ բոլոր այդ պաշտօնեաներն ու նոցա հովուած ժողովուրդը մի այնպիսի ընդհանուր զաղափարով առաջնորդուէին, ինչպիսին կաթողիկոսներն ունին, անշուշտ նորա ևս Պետական ժողովի մէջ իրենց զաղափարը պաշտպանող ներկայացուցիչների մի ստուար խումբ յառաջ պէտք է բերէին, Ինչ որ ամենից աւելի պահանջում է նորան՝ նոյն այդ զաղափարի ընդհանրութիւնն է, Բողոքականութիւնը Գերմանիայում մի միապաղաղ ամբողջութիւն չէ կազմում՝ ոչ ազանդական բաժանումների պատճառով, ինչպէս Անգլիայում և Ամերիկայում։ Բաժանող այդպիսի դեր կատարում են այստեղ աստուածաբանական զանազան ուղղութիւնները, Խնդիրն այն է, որ աստուածաբանութիւնը Բողոքական եկեղեցւոյ մէջ՝ յատկապէս Գերմանիայում, անմիջական կախումն չունի եկեղեցական վարչութիւնից, ինչպէս միւս եկեղեցիներում, և նպատակ չի դրել հպատակօրէն հետեւել նորա բոլոր որոշումներին, նորա զաւանաբանական հայեանքների համաձայն ձեւերով իւր

հետազոտութեանց արդիւնները, այլ բոլորովին անկախ է՝ համալսարանի միւս բաժինների շարքում ազատ կերպով գիտութիւնն մշակելու կոչուած, Այդպիսի ազատութիւնից յառաջ են գալիս բնականաբար՝ մի կողմից անընդհատ մաքառում աստուածաբանական գիտութեան ներկայացուցիչների և եկեղեցական վարչութեան կամ նոցա կողմնակիցների մէջ, միւս կողմից՝ զանազան աստուածաբանական ուղղութիւնները, Արդ, լաւ հասկանալու համար բողոքական եկեղեցիների վիճակը և նոցա ապագայում կատարելիք դերը՝ ամենակարեւորն է այդ ուղղութիւնների մասին պարզ զաղափար ունենալ,

Երբեք կամ չորս գլխաւոր ուղղութիւններ կարելի է որոշել ժամանակակից գերմանական աստուածաբանութեան մէջ, Բ. մէնից աւելի մօտ է եկեղեցւուն՝ նորա զաւանաքների անաղարտ պահպանութեան վերայ հսկողը և նորա որոշումներին կէտ առ կէտ հետեւող ձգտում է լինել Սերպոյս կամ պահպանողական ուղղութիւնը, որի կողմնակից են բնականաբար պատուիրների մեծ մասը, զբլխաւորապէս եկեղ. բարձր, վարչութեան անգամները, իսկ աչքի ընկնող գիտական ներկայացուցիչը մեր դարում եղել է Հենգստէներբոգ, վերջին ժամանակներս աւելի հեղինակութիւն վայելել են Պրանկ (արդէն վախճանած) և Լութարց, Բողոքական հակառակ՝ ռասիոնալիս—ազատամիտ ուղղութեան պատկանում են Բաուրի դպրոցին պատկանողները, Այս երկու ուղղութեանց մէջ դէպի մէկը կամ միւսը հակուող զանազան հոսանքներ կան, որոնք ընդհանուր անունով միջնորդական կոչուել կարող էին, թէպէտ այդպէս կոչուում է յատկապէս աստուածաբանների այն խումբը, որի կեդրոնն է Հալլէի համալսարանը և տէրի ընկնող ներկայացուցիչը Բայշլաֆ, Բայց բուն յառաջադէմ և ամենազգեցիկ ուղղութիւն ներկայացնում են Ռիտշլի դպրոցից ելածները, Ռիտշլ ինքը Բաուրի աշակերտներից էր, որոնք յիսունական թուականներին իրենց հանձարեղ ուսուցչի առաջնորդութեամբ պատմական քննադատութեան եղանակը մտցրին աստուածաբանական գիտութիւնների, յատկապէս՝ նոր Ատակարանի և առաջին դարերի քրիստոնէութեան ուսումնասիրութեան մէջ, և այդ ուղղութեամբ մի ամբողջ գրականութիւն մշակեցին ու զօրեղ զարկ տուին գիտութեան, Նա այն ժամանակ բաժանուեցաւ Բաուրի դպրոցից և ինքնուրոյն ուղղութիւն բռնեց, երբ իւր շին—Կաթողիկէ եկեղեցւոյ ծագումը՝ զբոլով հիմն ի վեր տապալեց իւր ուսուցչի տեսութիւնները առաջին դարերի քրիստոնէութեան մասին և սովորեցրեց պատմութիւն ուսումնասիրել կենդանի իրողութիւնները միայն աչքի առաջ ունենալով, իւրաքանչիւրին իրեն յատուկ տեղը և նշանակութիւնը տալով, և ոչ թէ բռնանալով նոցա վերայ և յարմարեցնելով կանխա-

մտածած մի փիլիսոփայական տեսութեան։ Ռիտչը և իւր հետեւողները տարբերում են նախորդ շրջանի ռապիդոսոփաներից գլխաւորապէս նորանսփ որ մարդկային իմացականութիւնն իրրեւ ամենագէտ չեն ընդունում և կրօնական ճշմարտութիւնները որոնում են ոչ թէ այդպէս կոչուած «նական աստուածաբանութեան» այսինքն Աստուծոյ գոյութեան և նախախնամութեան մասին մարդկային մտքի ձեւակերպած վերացական ըմբռնումների այլ պատմութեան՝ պատմական նշանաւոր անձանց կեանքի և նշանաւոր դէպքերի ընթացքի մէջ։ Քննել ամէն ինչ, բայց քննել առանց կանխակալ կարծիքների և խոնարհել մեզ յայտնուած ճշմարտութեան առաջ՝ այդ է նոցա նշանաբանը։ Հառնակ համարում է Ռիտչի գծած ուղղութիւնն այն ճանապարհը, որի վերայ պէտք է ընթանայ բողոքականութիւնն ապագայում։ Ուրիշներն աւելի առաջ են գնում և ընդհանրապէս «ապագայի աստուածաբանութիւն» են անուանում այդ ուղղութիւնը։ Այդ երկու հայեացքների մէջ ևս որոշ չափով ճշմարտութիւն կայ։ Ռիտչը աշխատել է ամէնից առաջ իւր եկեղեցւոյ համար։ Նա ձգտել է բողոքականութեան հիմք կազմող սկզբունքները հիմք դարձնել նաև իւր աստուածաբանութեան համար և ընծայել մի ամփոփ, հաստատուն գաղափարների շուրջ պտտող և ներքին սերտ կապով ամրացած միապաղաղ կարգաբանութիւն։ Որ իւրաքանչիւր լուսեռական իւր աշխարհայեցողութիւնը կարողանար համարել, նա ուղղակի կամ կողմնակի կերպով անըդհատ կոխ է մղել կաթոլիկական սկզբունքների դէմ և նպատակ դրել իրեն երևան հանելու բողոքականութեան մէջ այն տարրերը, որոնք կաթոլիկական են նորա կարծիքով և որոնց մէջտեղից վերացնել պէտք է՝ Լուստրի ցանկացած նախնական զուտ քրիստոնէութիւնն ունենալու համար։— Իսկ էական կէտը, որով Ռիտչը առհասարակ ապագայի աստուածաբանութեան ուղեցոյցը կարող է համարուել՝ անշուշտ այն է, որ նա կրօնական ճանաչողութեան հիմք գնում է անձնական համոզումը, և աղատ ասպարեզ բանալով քննադատութեան համար՝ առանց աստուածային յայտնութեան գաղափարն ուրանալու, ցրում է այն նախապաշարումը, իբր թէ եկեղեցին պատճառ ունի երկիւղ կրելու գիտութեան մերկացումներից՝ մի գուցէ քրիստոնէական կրօնի ճշմարտութիւնները քննութեան ենթարկուելով իրենց հիմքն ու ճշմարտութիւնը կորցնեն։ Նորա ցոյց տուած ճանապարհով իւր հետեւողների կատարած հետազոտութիւնները թէ Հին ու Նոր Աստուածաբանի և թէ Եկեղ. պատմութեան սահմաններում՝ փայլուն կերպով ապացուցեցին, որ պատմական քննադատութիւնը ոչ միայն չի խախտում քրիստոնէի կրօնական համոզմանց բուն հիմքը, այլ ընդհակառակն աւելի է ամրացնում այն՝ միջոց տալով աշ-

խարհային պատահական դէպքերն Աստուածային նախախնամութեան անշարժ օրէնքներից տարբերելու։ Եւ յայտնութեան պայծառ լոյսը տեսնելու այնտեղ, ուր մեր բանականութիւնն ուղեցոյց չի տեսնելուց դադարում է, և հետեւելու նորան ոչ թէ կոյր հպատակութեամբ, այլ կատարեալ համոզմամբ։

Ռիտչը վախճանուեցաւ 1889 թ.-ին թողնելով տաղանդաւոր և եռանդուն աշակերտների մի ստուար խումբ, որոնք ըստ մեծի մասին ինքնուրոյն գիտնականներ են և շարունակելով իրենց ուսուցչի սկսածը՝ աստուածաբանութեան առանձին առանձին ճիւղերի մշակութեան գործում շատ առաջ են գնացել և հեռացել նորա գծած սահմաններից, բայց յօժարութեամբ խոստովանում են նորա աշակերտու իրենց տեսութեանց հիմնական գծերը նորանից ընդունած լինելն։ Այդ մտքով գերմանական աստուածաբանութեան ներկայացուցիչների աշխիւ ընկնող մեծամասնութիւնն այժմ Ռիտչեան դպրոցին է պատկանում, որի դէմ սկզբից և եթ անհաշտ կոխ են վարում ինչպէս Բաուերի հետեւողների մի մասը, այնպէս և մանաւանդ օրթոդոքս ուղղութեան պաշտպանները։ Այս պայքարի մէջ Ռիտչը եաններն առհասարակ հաշտութեան հակամէտ կողմն են ներկայացնում և աշխատելով ամէն կերպ իրաւախօս լինել իրենց հակառակորդների առաւել օրթոդոքսների հետ, հրաւիրում են նոցա ի մօտոյ ծանօթանալ, արդարութեամբ քննել իրենց տեսութիւնները և ըստ այնմ դատել, բայց այդ հրաւերն արձագանգ չէր գտնում և պաստորների թշնամական վերաբերումը դէպի Ռիտչեաններն աւելի էր զօրանում։ Այդ պատճառաւ Եկեղ. յայտնի պահպանողական պաստորի անցեալ տարի լոյս տեսած «Ռիտչը և նորա Գպրոցը» վերնագրով գիրքը, որի մէջ հեղինակն աշխատում է անաչառութեամբ քննել Ռիտչի հիմնական գաղափարները և նոցա ուղիղ և թիւր կողմերը պարզել իւր կուսակիցների համար՝ մեծ ուշադրութեան արժանացաւ և Ռիտչը եանների կողմից ողջունուեցաւ իրրեւ բարի նշան հակառակ կուսակցութիւնների մերձեցման և աւելի մեղմ ու արդարամիտ յարաբերութեան։ Եկեղ. գրքի մի նոր և կարեւոր կողմն ևս այն էր, որ նա առաջին անգամ աշխատում է ցոյց տալ, թէ ինչ ուղղութիւն է ստացել Ռիտչի աստուածաբանութիւնը նորա հետեւողների գրուածքներում, ինչպիսի խոշոր տարբերութիւններ են յառաջ եկել սոցա հայեացքների մէջ և ինչպէս սոցանից շատերը անարդար տեղը Ռիտչեանն են կոչուում, նա որոշում է դպրոցի այն ներկայացուցիչներին, որոնք իրենց կրօնական համոզումներով մօտ են պահպանողականներին, երբեմն աւելի մօտ քան իրենց ուսուցիչը, և յայտնուում է, որ նոցանից ամենանշանաւորներն, ինչպէս Հերմանն Վալթան, Լ. օօֆս, Հէրինգ՝ նոյն իսկ Հառնակ, Ռայչլէ, Գոտչիկ ևն

աւելի կամ պակաս չափով այս կարգին են պատկանում Թէպէտ իւրն Էկէէ այս դիտողութիւններէց յետոյ այն բնական եզրակացութեան չէ գալիս թէ ուրեմն անյրդով սպասել պէտք է որ այդպիսի ողջմիտ Ռիտչեաններն հետզհետէ պահպանողականների կողմն անցնեն և միացած ուժերով պաշտպանեն եկեղեցւոյ զաւանութիւնը ծայրահեղ ազատամիտների դէմ: Բայց այդպիսի մերձեցում սպասելի է մօտիկ ապագայի համար: Որչափ և օրինորդներն ու Բաուերանները ճիգ թափեն նոցա ժամանակն անցած է և ասպարէզը Ռիտչեաններին է մնում: Երանց մէջ մօտիկ ապագայում անշուշտ բաժանումներ և նոր պահպանողական և ազատամիտ կուսակցութիւններ յառաջ կգան: Երանց հետ կձուլուին նախկինները: Առ այժմ Էկէէի գիւրքը ցանկացած բնորոշութիւնը չի գտնում իւր կուսակիցների կողմից և մանաւանդ այս կուսակցութեան ղեկավարների մի նեղ շրջան Բերլինում: Երբ բերանն է Krenzzeitung ազգեցիկ թերթը: շարունակում է շատ խիստ լեզու գործածել Ռիտչեանների դէմ: Այդ կուսակցութեան աշխատութեամբ էր որ նորերս Բերլին հրախրուեցաւ Էրլանգէնի համալսարանի պահպանողական ուսուցչապետ Զիրերգ:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԼԱՍԵՆԵԱՅՑ

ԿՐԿԻՆ ՔԱՀԱՆԱՅԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ

ԵՒ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՐԱՆ ՈՒԹԻՒՆԵՐ:

„Մշակ“ լրագիրը շարունակում է գրադուել քահանայական հարցով: Այդ առթիւ տեղի ունեցած կարծիքների փոխանակութիւնը շատ հետաքրքրական է՝ ոչ հարկաւ նորա համար, որ խնդիրը լուրջ և քաղմակողմանի ուսումնասիրութեան է ենթարկուում՝ կամ թարմ ու օգտակար մտքերի առատ հոսանք յառաջ բերում՝ ոչ. այդ կողմից նա շահագանցի աղքատ է և ծանծրալի. այլ որ մի շարք երեւոյթներ հանդէս են գալիս այստեղ՝ հասարակութեան այնպիսի տարրեր և ժամանակակից աշխարհայեցողութեան այնպիսի

նմոյշներ, որոնք մօտիկ ապագայի յայտարար նշաններ պէտք է համարուին: Եւ ուրեմն արժանի են մասնաւոր ուշադրութեան: Այդպիսի երեւոյթներից մէկն է հայ Էկէէէէ քահանայի տիպար Հ. Մ. Մեկեան, որ «Մշակ»-ի 126 հում մի քառական ընդարձակ յօդուած է գրել՝ պաշտպանելու համար այն սկզբունքը, թէ «եկեղեցին է հասարակութեան համար և ոչ հասարակութիւնը եկեղեցու համար»: Այդ յօդուածը մեր դէմ է գրած՝ ի քննադատութիւն Ուրախ մէջ հոգեւորական կոշման և աստուածաբանութեան մասին արտայայտած մեր զաղախարների, եւ գրած է զօրեղ ջախջախիչ գրչով: Երբ ոյժն ու նեցուկը կազմում են «մեռել թաղող մեռել», «անծը պարարող օրինական», «փարիսեցի», «ղպի» եւ այլ այսպիսի գեղեցիկ մակդիրներ: Բայց կարող ենք հաւատացնել, որ այդ զօրեղ մակդիրները մեզ չեն վրդովեցնում և անհաւատար գէնքերով Տէր Հօր հետ պայքարի մէջ մոտնել չի մեր դիտումը: Բանի որ սկզբունք է նորա համար Զուլայի հասարակութեան, որի ընդհանրաբար պէտք է աշխատել յարմարուել նաեւ այդ հասարակութեան ակտրժակին ու պահանջներին. իսկ հասարակութիւնը յիշաւի քաջ եւ հլու ծառաներ է պահանջում: որոնք ընդունակ լինին ի հաճոյս նորա նոյն իսկ իրենց կարգի եւ կարգակիցների պատիւը ոտքի տակ տալու: — Մեզ զբաղեցնողը բուն երեւոյթն է, եւ նորա հետ կապուած մի կարեւոր խնդրի պարզաբանութեան պէտք է նուիրուած լինին այս տողերը:

Հայր Մեկեանը մեզ մեղադրում է իրր թէ մենք պահանջ դնելով հոգեւորականի համար եկեղեցուն ծառայել եւ ոչ թէ հասարակութեանը, «քաժանում» ենք աշխարհականը հոգեւորականից, ինտելիգենտը՝ աստուածաբանից, եկեղեցին հասարակութիւնից: Առաջին անգամը չէ, որ մեզ մեղադրում են այսպիսի իշխան ձգտումների համար. սկսած այն օրից, երբ մի խումբ ժեմարանականներ հոգեւորական կոշումն ընդունելու ցանկութիւնն ունեցան՝ այդ մեղադրանքը շատ անգամ՝ կրկնուել է՝ չնայելով որ մենք քանիցս հրապարակաւ ցոյց ենք